

Tekst: Frank Regtvoort

Hermetisch mensbeeld

Het hermetisch mensbeeld wortelt in dit filosofisch gedachtengoed opgetekend door mythische figuren als Hermes Trismegistus (een Egyptenaar die vermoedelijk leefde in de 13de eeuw vóór het begin van onze jaartelling). In de hermetiek heeft de mens een materiële en immateriële natuur: 1) naar zijn lichaam is hij stoffelijk, sterfelijk en tot het kwade geneigd en 2) naar zijn innerlijke wezen is hij geestelijk, onsterfelijk en geneigd tot het goede. De kerngedachte is dat de mens over de vermogens beschikt om vanuit zijn bewustzijn eigen werkelijkheden te scheppen en dat hij voortdurend zelf bepaalt welke werkelijkheid dat is.

In de hermetiek wordt de mens gezien als een iemand met zowel een 'lager' egobewustzijn als een 'hoger' moreelbewustzijn. Het egobewustzijn herbergt 1) het vermogen om negatieve werkelijkheden als 'strijd', 'onvrede' en 'ontevredenheid' te scheppen, en 2) ondeugden en driften als hebzucht, hoogmoed, misleiding, egoïsme, afgunst en jaloezie. Het moreelbewustzijn -in hermetische bewoordingen 'zielsbewustzijn met daarin het goddelijk bewustzijn'- herbergt 1) het vermogen om positieve werkelijkheden als 'vrede', 'saamhorigheid' en 'welzijn' te scheppen en 2) deugden en drijfveren als dienstbaarheid, eenvoud, geduld, eerlijkheid, oprechtheid, vergeving en empathie.

Rationeel mensbeeld (het westers wetenschappelijk mensbeeld)

Het hermetisch mensbeeld is door de eeuwen heen getransformeerd tot het rationeel (of mechanistisch) mensbeeld zoals wij dat nu kennen. Allereerst verdween –onder invloed van het christendom- het menselijke vermogen uit beeld om vanuit een moreelbewustzijn eigen werkelijkheden te scheppen. De mens wordt gezien als een zondige mens, geneigd tot alle kwaad, die voor zijn verlossing afhankelijk is van een buiten de mens geplaatste god.

Om de wereld waarin we leven (ook letterlijk) in kaart te kunnen brengen, groeide de belangstelling voor het ontdekken van wetmatigheden in de natuur. Dit leidde tot een explosieve toename van de wetenschappelijke kennis op tal van terreinen. Alleen dat wat tastbaar, zichtbaar, meetbaar is, bestaat, al het overige bestaat niet. En omdat 'god' met het menselijke verstand niet te kennen valt, gaat de aandacht meer en meer uit naar de fysieke, materiële wereld, omdat die wél rationeel te kennen en te onderzoeken viel. Alles komt voort uit het stof, oftewel materie. De wereld waarin we leven is stoffelijke werkelijkheid. Daarmee raakt het hermetisch gedachtengoed -de werkelijkheid bestaat niet uit materie, maar uit bewustzijn- goeddeels in de vergetelheid.

Gaandeweg ontwikkelt zich een rationeel mensbeeld waarin voor de goddelijke dimensie helemaal geen plaats meer is. Dit rationeel mensbeeld veronderstelt dat de mens naar zijn aard materialistisch is en het vermogen heeft verstandige afwegingen te maken. In die zin heeft de mens ook een vrije wil om op logische wijze tot eigen keuzes te komen. Enerzijds zet hij zijn vermogens in op de bevrediging van zijn materiële behoeften en anderzijds op het onder controle houden van zijn ondeugden en driften als hebzucht en hoogmoed.

Door de tijd heen evolueert –vooral onder invloed van de toegepaste wetenschappen- het rationeel mensbeeld. Zo brengt hersenonderzoek neuropsychologen en neurobiologen tot het inzicht dat we als mens ons brein zijn, dat ons bewustzijn voortkomt uit onze hersenen en dat het een illusie is om

te denken dat je als mens bent toegerust met een vrije wil. Zowel de fysieke bewegingen van het lichaam als ons 'denkvermogen' zijn fysische –stoffelijke- processen in onze hersenen. Een welhaast ultieme 'verstoffelijking' van het mensbeeld is dat de mens een 'vochtige robot' is, niet gemaakt van silicium en staal, maar van vlees en bloed.

Aan het eind van de 20ste eeuw wordt in wetenschappelijke kring de mens steeds minder als een rationeel denkend wezen bekeken, maar veeleer als een mechanistisch wezen dat wordt aangestuurd vanuit zijn hersenen. Naar dit inzicht reflecteert het menselijk gedrag de in het brein opgeslagen aanleg, kennis, ervaring, (on)deugden en driften. Aan het brein toevoegen van woorden en beelden maakt het mogelijk om het menselijke gedrag te beïnvloeden en -in de toekomst- te programmeren.

Autonoom mensbeeld

Terwijl de inzichten van hersenonderzoekers op tal van terreinen -variërend van geneeskunde tot communicatie- worden toegepast, ontwikkelt de communicatie- en informatietechnologie zich met ongekende snelheid. Het gebruik van deze technologie in zijn dagelijkse leven biedt de mens – schijnbaar vanuit het niets- het schier onbegrensde vermogen om 1) op eigen gezag en voor eigen verantwoordelijkheid werkelijkheden te scheppen en 2) zich een beeld te vormen hoe andere mensen in het leven staan en wat hen beweegt. Binnen een tijdbestek van enkele decennia lijkt het 'nieuwe normaal', dat we in staat zijn om 1) informatie -met de snelheid van het licht- te verwerven en te verspreiden en 2) informatiebehoefte –kennis, voornemens, gevoelens- kenbaar te maken, te delen en te mobiliseren. Het stelt de mens in staat om in –vrije- wisselwerking met anderen invloed uit te oefenen op zijn eigen werkelijkheid en die van zijn omgeving. Dit autonoom mensbeeld veronderstelt dat de mens het vermogen heeft om zijn eigen werkelijkheid vorm te geven en gericht is op het bevredigen van zijn eigen -materiële en immateriële- behoeften. Daarbij heeft de mens de keuze om naar behoefte 1) negatieve werkelijkheden als 'onthechtheid', 'vijandschap' en 'ontevredenheid' te scheppen of 2) positieve werkelijkheden als 'gemeenschapszin', 'vriendschap' en 'betrokkenheid' te scheppen.

Deze mens herkent zich niet in het beeld dat anderen van hem lijken te hebben, namelijk een te programmeren machine. Hij ziet zichzelf veeleer als een wezen die in staat is om zelfbewust en in vrijheid sturing te geven aan zijn eigen leven en invloed uit te oefenen op de omgeving waarin hij leeft. Hij verkiest daarbij vanuit het moreel bewustzijn positieve werkelijkheden te scheppen. En zo wil het ook dat anderen hem benaderen.